

УДК 94(410.1):342.4-043.83"1640/1660"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.147.4>

О. Івченко, здобувачка
ORCID ID: 0000-0003-0694-0004

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ Й ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІДЕЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО РОЯЛІЗМУ В АНГЛІЇ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено вивченню конституційного роялізму – течії політичної думки доби Англійської революції XVII ст. Цей ідейний напрям не був об'єктом досліджень істориків, що сконцентрували свою увагу в основному на аналізові ідей прибічників Парламенту. Однак саме теорія конституційного роялізму лежить в основі сучасного політичного устрою Великої Британії. Термін уперше запропоновано англійським істориком Д. Смітом і характеризує групу роялістів, що виступали з ідеєю правління короля в Парламенті, тобто з ідеєю "змішаної монархії". У статті поставлено завдання розглянути історичний контекст формування теорії конституційного роялізму, охарактеризувати її соціально-політичні й ідейні передумови, що сприяли утворенню цього напрямку політичної думки.

Ключові слова: Англійська революція, політична ідея, конституційний роялізм, "змішана монархія", королівська прерогатива, правління короля в Парламенті.

Постановка проблеми. Сімнадцяте сторіччя для історії політичного устрою Англії стало ключовим, оскільки саме в цей час остаточно сформувалися ті ідеї, які визначили розвиток владних структур у країні в майбутньому. Тому одним із важливих аспектів вивчення англійської історії вказаного періоду є дослідження течій політичної думки в період Англійської революції 1640–1660-х рр. Проте історики сконцентрували свою увагу на вивченні поглядів прибічників Парламенту, практично повністю забуваючи про існування роялістської політичної думки і особливо такого її напрямку, як конституційний роялізм. Зазначимо, що саме ця теорія вплинула на формування сучасного політичного устрою Англії.

Аналіз джерел і літератури. Звичайно, існує ряд робіт, присвячених цьому питанню: дослідження, які виконали М. Дзадсон, Р. Кроксдейл, Д. Сміт. Вони містять пояснення теорії змішаного правління і висвітлюють її прояви в роки Англійської революції. Проте і в цих роботах не вивчаються витoki вказаних ідей. Радянська історична школа детально аналізувала Англійську революцію з позицій марксизму. Особливої уваги заслуговують дослідження одного з провідних істориків Англійської революції М. А. Барга, що розкрив коріння політичної та конституційної кризи 1640-х рр. Вивченням ідейних течій в історії Англії займався також Ю. М. Саприкін. Дослідження роялістської політичної думки представлено у вітчизняній історіографії значною мірою завдяки роботам І. В. Немченко, яка проаналізувала політичні ідеї Роберта Філмера, що був яскравим прибічником абсолютизму. Крім того, авторка дослідила представлення ідеї "змішаної монархії" та поняття "суверенітет" у роялістській політичній думці Англії 40-х рр. XVII ст.

Постановка завдання. Актуальність цього дослідження полягає у відкритті нового напрямку у вітчизняному англознавстві. Ідеться про початок вивчення ще однієї течії політичної думки доби Англійської революції – конституційного роялізму, прибічники якого намагались примирити ворогуючі партії абсолютистів і парламентаристів і виступали з ідеєю правління короля в Парламенті, тобто з ідеєю змішаної монархії. Термін "конституційний роялізм" уперше ввів англійський історик Девід Сміт для того, щоб охарактеризувати групу поміркованих роялістів, політичні погляди яких стали особливо помітними напередодні революції – в 1641–1642 рр. [14, с. 39]. Серед тих людей, які прагнули втілити в життя основні положення цієї ідейної течії, слід виділити Едварда Гайда, графа Кларендона, Генрі Кері, віконта Фолкленда і сера Джона Кольпепера. Вони виступали з ідеєю монархії, якою правлять відповідно до законів, а також із бажанням зберегти наявну структуру англіканської церкви. Це були особи, які наводили

короля Карла I Стюарта на політику примирення з парламентом у 1641–1642 рр. і очолювали партію прибічників короля [2, с. 262–263].

Виклад основного матеріалу. Але для того, щоб краще зрозуміти теорію конституційного роялізму, необхідно звернути увагу на історичний контекст її розвитку, а саме, прихід до влади нової династії, причини протистояння парламенту й короля, передумови та початок Англійської революції. Власне цей напрямок політичної думки міг отримати розвиток тільки в тих умовах, що склалися в Англії на початку XVII ст.

Після смерті королеви Єлизавети I Тюдор у 1603 р. династію Тюдорів на англійському престолі змінила шотландська династія Стюартів – король Шотландії Яків VI став новим королем Англії під ім'ям Якова I Стюарта. Загальною тенденцією внутрішньої політики Стюартів було посилення королівської влади спочатку в рідній Шотландії, а з 1603 р. і в королівстві Англії.

Яків I був переконаним прихильником абсолютистських доктрин, які розвивалися в той час у країнах континентальної Європи, особливо у Франції. Політичний устрій цієї держави Європи, де королівська влада до XVII ст. отримала абсолютистські форми, здавався Якову I ідеалом державного правління. Як король Шотландії, Яків пише два трактати – "Царський дар" (1599) та "Істинний закон вільної монархії" (1603), в яких розвиває теорію абсолютизму: "Шотландські королі існували до скликання парламенту, до видання законів... Королі були творцями законів, а не закони творцями королів" [8, с. 65]. Він, проте, виявився неспроможним зрозуміти специфіку історичних умов Англії, в яких мав наміри реалізувати теорію абсолютної монархії [1, с. 99]. Новому королю довелося зіткнутись зі спротивом Парламенту, який не бажав зміцнення влади монарха і встановлення абсолютизму.

Необхідно зазначити, що дух політичної влади XVII ст. у Західній Європі в цілому був монархічним, абсолютистським. Англія не стала винятком. Початок англійського абсолютизму припадає на кінець XV ст., а розквіт – на XVI ст. Англійський абсолютизм характеризувався своїми особливостями. По-перше, поряд із сильною королівською владою тут продовжував функціонувати парламент як впливовий чинник політичного життя. По-друге, була відсутня багаточисельна бюрократія і сильна армія. По-третє, існувало розвинуте місцеве самоврядування. Усі ці особливості дають підставу характеризувати англійський абсолютизм як незавершений порівняно, наприклад, із французьким абсолютизмом.

У випадку англійського абсолютизму поняття "абсолютної влади" не означало, що монарх сконцентрує у своїх руках законодавчу, судову та виконавчу владу і

може робити "все, що йому захочеться", як це було, наприклад, у Франції. Кожен правитель володів схожими прерогативними, тобто надзвичайними, повноваженнями, які не можна було оскаржувати в законному порядку і за використання яких він ні перед ким не звітував. Правитель стояв вище закону, але одночасно йому підкорювався – сучасники не бачили в цьому жодного протиріччя. Монарх підкорювався закону, оскільки визнавав гарантовані цим законом права підданих. Оскільки король сам був джерелом правосуддя, він не міг бути підсудним, і в цьому сенсі стояв над законом [15, с. 8].

Крім того, король Англії повинен був володіти абсолютною владою у веденні зовнішньої політики в цілому та при вирішенні таких питань, як оголошення війни або підписання миру, зокрема, у вирішенні карбування монети, у призначенні чиновників на посади, контролюванні військ, придушенні повстання і в реалізації права на помилування за умови, що цей злочин не зачіпає жодних інтересів, окрім королівських [5, с. 102]. У кожному із цих випадків монарх стоїть над законом, оскільки в таких умовах буває досить важко скликати парламент, щоб прийняти відповідний акт, особливо у випадку війни чи повстання. Тому прийняття рішення в цих питаннях є прерогативою короля. Причому парламент не може посягати на ці права корони і намагатись будь-яким чином обмежити їх [3, с. 317]. Однак існування парламенту необхідно для того, щоб король мав змогу враховувати інтереси та бажання своїх підданих і не перетворитись на тирана. Тобто парламент усе ж намагався впливати на королівську владу [4, с. 64]. Така особливість монархії в Англії склалась історично.

Таким чином, головним у протистоянні короля та Парламенту стало питання королівської прерогативи, тобто надзвичайних прав монарха, реалізовувати які король міг на власний розсуд. Власне Яків I виступав за розширення цієї прерогативи, а Парламент – за її обмеження. Слід зазначити, що при цьому і парламентаристи, і роялісти визнавали божественність влади короля, а також заявляли, що монархія – це найкраща форма правління. 1628 р. лідери парламентської опозиції залишалися підданими короля. Аж до 1642 р. не йшлося про можливість повстання проти короля [13, с. 19].

У зв'язку із цим очевидно, що політична боротьба, яка відбувалася в Англії впродовж перших десятиріч XVII ст., не була боротьбою супротивників монархізму з його прихильниками. У дійсності, монархістами в англійському суспільстві того часу були всі ті, хто був прихильний до правопорядку і, відповідно, визнавав історично сформовану тут юридичну конструкцію державного ладу.

За таких умов з'являються прибічники ідеї правління короля в парламенті – конституційні роялісти. Вони не полягали на тому, що король має зберігати свої виконавчі функції, а інститут парламенту має бути дорадчим органом і допомагати королю приймати нові закони й утверджувати нові види податків.

Для конституційних роялістів король був сувереном. Однак влада його не була абсолютною [10, с. 483]. Спочатку його влада була необмеженою, але із часом королі Англії почали скликати лордів і представників общин, щоб порадитись із ними, й пообіцяли, що жодного закону не буде прийнято без їхньої на це згоди [10, с. 489]. Таким чином, король за власним бажанням обмежив свої повноваження та права і у зв'язку із цим повинен був тепер приймати закони разом із Парламентом. Зазначимо, що самі палати також не мали права ухвалювати або змінювати закони [10, с. 483]. Тобто, конституційні роялісти проголошували ідею "змішаної монархії".

Ця теорія по суті не були новою для Англії XVII ст. Ідейні витоки її можна виявити ще в XV ст. у політичних трактатах такого державного діяча, як Джон Фортеск'ю.

Автор створив політичне вчення, що являло собою важливий етап у розвитку політичної думки й ознаменувало перехід від ідеології станово-представницької монархії до ідеології абсолютизму. У своєму трактаті "The Governace of England" Фортеск'ю так характеризує правління монарха: "Король може правити своїми людьми згідно з такими законами, які він сам і створює. І, крім того, він може вводити нові податки без згоди підданих" [12, с. 109]. Автор стверджував, що згода між королем та парламентом необхідна як запорука правильного управління країною і міцного порядку в ній [9, с. 63].

Тобто, саме в роботах Джона Фортеск'ю ідея "змішаної монархії" вперше отримала своє систематичне вираження. І ті положення, з якими виступали мислителі XVII ст., є, по суті, подальшою розробкою і доповненням ідей цього мислителя.

Джерелом для поглядів конституційних роялістів були закон і традиція управління Англією [11, с. 18–19]. Так, один з яскравих представників ідеї конституційного роялізму Джон Спелмен вважав, що існування "значного обмеження королівського абсолютизму під час проголошення та створення законів не зменшує його суверенності" [16]. Спелмен зазначав також, що "права і звичаї королівства" "оберігаються як правителем, так і народом" і що "встановлення королівства залежить від дотримання прав як того, так і іншого" [16]. Автор стверджував, що хоча король був головою, а Парламент – підлеглим йому тілом, однак це не означало, що правитель володіє правом "створювати закони та встановлювати податки без участі Парламенту", але разом із тим і "палати Парламенту без нього не можуть створювати закони або змінювати їхній зміст, але ... король і Парламент спільно беруть участь у цьому процесі" [16]. Мислитель зазначив, що сам він є "добррозуміливцем і короля, і Парламенту" [16].

У період між 1637 і 1642 рр. конституційні роялісти приєднувались у своїх поглядах як до парламенту, так і до короля. У випадку з уведенням "корабельного мита" конституційні роялісти стали на бік парламенту, кинувши виклик монарху та його юристам у питанні надзвичайних повноважень правителя, захищаючи теоретичну структуру конституційного роялізму. Введення нового податку без згоди на це палат парламенту вони вважали спробою короля, що перебував під впливом радників – абсолютистів, підірвати законні права парламенту [11, с. 18–19].

Короткий парламент, який почав свою роботу 1640 р., розкритикував недавню політику монарха, зокрема і введення несанкціонованого парламентом "корабельного мита", і конституційні роялісти підтримали представників палат, а також були серед тих, хто виступав за правління закону, і критикували одноосібне правління Карла I протягом 11 років – з 1629 по 1640 рр., вважаючи це за порушення традиційного устрою управління державою.

Однак після опублікування "Великої Ремонстрації" 1641 р. конституційні роялісти стали на бік короля [11, с. 18–19], оскільки більшість із вимог "Ремонстрації" вони називали незаконними. Ідеться про такі положення: вимога парламенту контролювати призначення королем таємних радників і чиновників на найвищі посади в державі та контроль над військовими силами [7, с. 41]. Крім того, у "Ремонстрації" парламент вимагав, аби будь-яке реформування церковного управління проводилось тільки після консультації з богословами, які будуть призначатись зі спільної згоди парламенту та короля. Конституційні роялісти вважали ці вимоги такими, що посягають на священні права монарха, його королівську прерогативу. При цьому роялісти посилались на традицію, зазначаючи, що ще у Великій Хартії йшлося про недоторканість прерогативи короля, тобто

його виключних прав. І це положення має залишатись недоторканим [17, с. 242].

Таким чином, після опублікування "Великої Ремонстрації" конституційні роялісти стали на захист інтересів монархії. Крім того, вони допомагали Карлу I скласти "Відповідь на Велику Ремонстрацію", в якій захищали інтереси монарха, заявляючи, що право призначати чиновників, радників, контролювати армію – це "законне право корони Англії ... і порушити його означало б порушити закони держави" [6, с. 51].

Висновки. Отже, Англія в першій половині XVII ст. переживала події, що призвели до відкритого протистояння короля та Парламенту, результатом якого стала Англійська революція. І саме напередодні революційних подій з'явилась, набула своєї актуальності і отримала подальший розвиток у зв'язку з політичною нестабільністю в країні ідея "змішаної монархії". В 1641–1642 рр. особливо виділась група прибічників Карла I, що відстоювали принцип правління "короля в парламенті", заявляючи, що влада монарха є верховною в країні, але не абсолютною – вона обмежується за допомогою закону. Крім того, ця група захищала існуючий устрій Англійської церкви, оскільки вона сприяла зміцненню влади монарха. Англійський історик Девід Сміт запропонував назвати цю групу роялістів "конституційними", увівши, таким чином, термін "конституційний роялізм".

Список використаної літератури

1. Барг М. Великая английская революция в портретах ее деятелей / М. Барг. – М.: Мысль, 1991. – 397 с.
2. Гизо Ф. История английской революции. Т. 1 / Ф. Гизо. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 325 с.
3. Івченко О. Погляди Джона Спелмена на сутність королівської прерогативи / О. Івченко // Записки іст. ф-ту. – 2016. – Вип. 27. – С. 313–324.
4. Кареев Н. Западноевропейская абсолютная монархия XVI–XVIII вв. / Н. Кареев. – М.: Тип. М. М. Стасюлевича, 2009. – 245 с.
5. Ковалевский М. От прямого народоправства к представительному и от патриархальной монархии к парламентаризму. Т. 2 / М. Ковалевский. – М.: Издательство Т-ва И. Д. Сытина, 1906. – 350 с.
6. Ответ короля на петицию, сопровождающую великую ремонстрацию 27 декабря 1641 г. // Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII – XIX / П. Галанза (ред.). – М.: Государственное изд-во юрид. лит., 1957. – С. 50–51.
7. Петиция палаты общин, сопровождающая ремонстрацию о положении королевства, как она представлена его величеству в Гэмптом-Коурт 1 декабря 1641 г. // Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII – XIX / П. Галанза (ред.). – М.: Государственное изд-во юрид. лит., 1957. – С. 40–43.
8. Политические воззрения Якова I Стюарта // Сборник документов по истории английской революции XVII в. / В. Лавровский. – М.: Высш. шк., 1973. – С. 65–66.
9. Сапрыкин Ю. От Чосера до Шекспира: этические и политические идеи в Англии / Ю. Сапрыкин. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 192 с.
10. Allen J. English Political Thought 1603-1644 / J. Allen. – London: Archon Books, 1938. – 525 p.
11. Croxdale, R. Constitutional theories of kingship during the English revolution 1637–1660: Thesis / R. Croxdale. – Texas: Texas Tech University, 1972. – 148 p.

O. Ivchenko, Doctoral Candidate
Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, Ukraine

SOCIO-POLITICAL AND HISTORICAL CONDITIONS OF FORMATION OF THE IDEA OF CONSTITUTIONAL ROYALISM IN ENGLAND IN THE 17th CENTURY

The article is dedicated to the study of such a direction of political thought of the English Revolution of the 17th century as the constitutional royalism. This ideological direction has not been the subject of research by historians, who have focused mainly on the analysis of the ideas of supporters of Parliament. But the theory of constitutional royalism underlies the modern political system of Great Britain. This fact determines the relevance of this study. The term "constitutional royalism", first proposed by the English historian David Smith, characterizes a group of royalists who submitted the idea of the king's rule in Parliament, or the idea of "mixed monarchy". The article aims to consider the historical context of the formation of the theory of constitutional royalism. The article describes the socio-political and ideological conditions that helped to form this area of political thought.

The author concludes that the idea of constitutional royalism could have arisen and received its further development only in connection with the conditions prevailing in England in the 17th century. The new ruler James I wanted to strengthen the power of the monarch and make it absolute. The king and Parliament argued over the issue of the royal prerogative, namely the extraordinary rights of the monarch. James I sought to increase this prerogative, and Parliament wanted to limit it. Over time, there is a group of constitutional royalists – those who advocated the reign of the king in Parliament. Proponents of this idea believed that the monarch should retain all power, but Parliament at the same time performs advisory functions and helps the king to rule the state.

Appearing during the English Revolution of the 17th century, the idea of constitutional royalism influenced on the political life of England and contributed to the formation of its modern state of affairs.

Keywords: English revolution, political idea, constitutional royalism, "mixed monarchy", royal prerogative, the king's government in the Parliament.

12. Fortescue J. The Governance of England / J. Fortescue. – London: [s. n.], 1885. – 145 p.

13. Judson M. The Crisis of the Constitution / M. Judson. – New York: Octagon Press, 1964. – 349 p.

14. Smith D. Constitutional Royalism and the search for settlement. 1640–1649 / D. Smith. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 315 p.

15. Sommerville J. Politics and ideology in England, 1603-1640 / J. Sommerville. – London: Longman, 1986. – 254 p.

16. Spelman J. Certain Considerations upon the Duties both of Prince and People Written by a Gentleman of Quality, a Well-wisher both to the King and Parliament [Online] / J. Spelman // Early English Books. – Mode of Access: <https://bit.ly/3k6qQoU>.

17. Stubbs W. The Constitutional History of England / W. Stubbs. – Oxford: Clarendon Press, 1896. – 670 p.

References

1. Barg, M. (1991). *The Great English Revolution in the Portraits of Its Leaders*. Moscow: Thought. [In Russian].

2. Gizo, F. (1996). *History of the English Revolution. Vol. 1*. Rostov on Don: Phoenix. [In Russian].

3. Ivchenko, O. (2016). The Views of John Spelman on the Nature of the Royal Prerogative. *The notes of the Faculty of History, 27*, 313-324. [In Ukrainian].

4. Kareev, N. (2009). *The Absolute Monarchy of Western Europe, 16th – 18th Centuries*. Moscow: Publisher M. Stasiulevich. [In Russian].

5. Kovalevskij, M. (1906). *From the Direct Rule of the People to Representative and from the Patriarchal Monarchy to Parliamentarism. Vol. 2*. Moscow: Publisher I. Sytin. [In Russian].

6. King's Answer to the Petition that Accompanied the Great Remonstrance on December 27, 1641. (1957). In P. Galanza (Ed.), *The Constitutions and Laws of Bourgeois States, 17th – 19th Centuries*. Moscow: Juridical Literature State Press. Pp. 50-51. [In Russian].

7. House of Commons Petition that Accompanied Remonstrance of the State of the Kingdom as Presented to His Majesty at Gamp Court on December 1, 1641. (1957). In P. Galanza (Ed.), *The Constitutions and Laws of Bourgeois States, 17th – 19th Centuries*. Moscow: Juridical Literature State Press. Pp. 40-43. [In Russian].

8. Political Views of Jacob I Stuart. (1973). In V. Lavrovskij, *Collection of Documents on the History of the English Revolution of the 17th Century*. Moscow: Higher School. Pp. 65-66. [In Russian].

9. Saprykin, Yu. (1985). *From Chaucer to Shakespeare: Ethical and Political Ideas in England*. Moscow: Moscow State University Press. [In Russian].

10. Allen, J. (1938). *English Political Thought 1603-1644*. London: Archon Books.

11. Croxdale, R. (1972). *Constitutional Theories of Kingship during the English Revolution, 1637 – 1660: Thesis*. Texas: Texas Tech University.

12. Fortescue, J. (1885). *The Governance of England*. London: [s. n.].

13. Judson, M. (1964). *The Crisis of the Constitution*. New York: Octagon Books.

14. Smith, D. (2002). *Constitutional Royalism and the Search for Settlement. 1640-1649*. Cambridge: Cambridge University Press.

15. Sommerville, J. (1986). *Politics and Ideology in England, 1603-1640*. London: Longman.

16. Spelman, J. (n. d.). Certain Considerations upon the Duties both of Prince and People Written by a Gentleman of Quality, a Well-wisher both to the King and Parliament. *Early English Books*. URL: <https://bit.ly/3k6qQoU>.

17. Stubbs, W. (1896). *The Constitutional History of England. Vol. 2*. Oxford: Clarendon Press.

Надійшла до редколегії 15.12.20